

*Н. Д. Шульга,
к. тех. н., директор, Київський транспортно-економічний коледж*

ДЕРЖАВНА ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА В КРАЇНАХ ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ

N. Shulga,
candidate of engineering sciences, director, Kyiv traffic and economic college

A PUBLIC EDUCATION POLICY IN THE COUNTRIES THE VYSHEGRAD'S GROUP

Розкрито важливість державної освітньої політики як ресурсу соціально-економічного та науково-технічного розвитку країн Вишеградської групи. Висвітлено зміст, цілі, основні напрями, принципи, стратегії, що реалізуються в межах державної освітньої політики цих країн у контексті їх інтеграції в єдиний Європейський освітній простір.

Importance of public educational policy as the resource of socio-economic and scientific and technical resource of development of Vishegradsky group's countries is exposed. Maintenance, whole, basic directions, principles, strategies which will be realized within the limits of public educational policy of these countries in the context of their integration in single European educational space, is reflected.

Ключові слова: державна освітня політика, країни Вишеградської групи, зміст, напрями, принципи, стратегії, доктрини.

Key words: public educational policy, Vishegradsky group's countries, maintenance, directions, principles, strategies, doctrines.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВО- ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Соціально-економічні та політичні перетворення у постсоціалістичних країнах, суттєві геополітичні зміни, що розпочалися на початку 1990-х рр. у країнах Центральної і Східної Європи, а також прагнення політичної еліти цих країн і значної частки населення інтегруватися в Європейський Союз і НАТО активізували необхідність осмислення з урахуванням нових історичних реалій проблем, пов'язаних з освітньою політикою як основного ресурсу соціально-економічного та науково-технічного розвитку держави.

Актуальність звернення до заявленої тематики зумовлена прагненням України інтегруватися в Європейсь-

кий освітній простір, що вимагає приведення національної системи освіти у відповідність до його вимог шляхом здійснення відповідних освітніх трансформацій, вагома роль у здійсненні яких покладається на державну освітню політику.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

На сьогодні більшість країн Центральної і Східної Європи, передусім тих, що належать до Вишеградської групи (Польща, Чехія, Угорщина, Словаччина), виробили новий підхід до стратегії розвитку освіти у своїй державній освітній політиці, що відповідає перспективам постіндустріальної цивілізації і детермінується переміщенням джерел і рушійних сил соціально-економічного розвитку з матеріальної в інтелектуальну сферу. Під впли-

вом цих зрушень змінилася роль і структура державної освітньої політики. Підтвердження цим фактам знаходимо в працях В. Андреєва, Т. Андрущенко, Ч. Банах, М. Беблани, Н. Бондарчук, С. Борсоша, В. Вакулича, Х. Воссенштейна, Ф. Глатца, Т. Ісламові, Л. Кицили, Х. Люцини, П. Радо, А. Савіної, Д. Ткача, Г. Халаша, А. Харченка, Дж. Хоенсча та інших.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на увагу, яка приділяється в наукових джерелах висвітленню змісту та основних напрямів державної освітньої політики в країнах Центральної і Східної Європи, на сьогодні відсутні праці, в яких ці питання, зокрема, на прикладі країн Вишеградської групи, подавалися б у концентрованому вигляді.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — на основі аналізу наукових джерел розглянути зміст та основні напрями державної освітньої політики в країнах Центральної і Східної Європи на прикладі країн Вишеградської групи.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Державна освітня політика Польщі тісно пов'язана з реформуванням освітньої галузі, що здійснюється з кінця 80-х рр. ХХ століття. Розробка нових напрямів державної освітньої політики Польщі здійснювалася в умовах суттєвих соціально-політичних та економічних перетворень, переорієнтації на ринкове господарство і поліідеологію, зміни у характері праці, які потребували високого рівня загальної освіти, ініціативності і підприємливості у трудовій діяльності. У 1990-х рр. відбувалося обмеження безпосереднього втручання держави у сферу освіти, що зумовило плюралізм її систем.

У полеміці, що розгорнулася навколо проблеми оновлення освіти, різкої критики зазнали моноідеологізація і політизація школи, монополія держави в галузі освіти за одночасного обмеження функцій школи як суспільного інституту; адміністративне нав'язування "єдиної правильної доктрини"; надмірне акцентування на так званих суспільних цілях (які на практиці відображали інтереси влади, а не суспільства) за одночасного ігнорування потреб учнів та їхніх батьків; централізм і бюрократизм в управлінні освітою, домінування директивного стилю; недостатнє використання результатів наукових досліджень, а також досвіду розвинутих країн Заходу [12, с.80].

Сьогодні основна увага спрямована на вироблення такої освітньої парадигми, яка задовольняла б провідні запити польського суспільства — вибір між адаптаційною, критичною та критично-креативною доктринами освіти.

Адаптаційна доктрина, віддзеркалюючи соціально-економічну модель країни, спрямована не лише на зміцнення наявної організації суспільного життя, а й на збереження пануючої політичної системи. Ця доктрина визначає функції освіти як службові відносно держави, зневажаючи функціями, що покладаються на освіту щодо суспільства.

Критична доктрина характеризується орієнтацією на інновації, зміни в навколишньому світі. Її призначення полягає не у підтримці державних механізмів і зміцненні наявних соціальних інститутів, а у підтримці громадян. Тут набуває втілення суб'єктність усіх активних учасників освітніх процесів через урахування їхніх потреб, прагнень, бачення цілей і змісту освіти. Тобто, суб'єктність виступає важливим критерієм критичної парадигми.

Критично-креативна доктрина ґрунтується на демократичному державному устрої, вивільненні та розвитку потенційних здібностей людини. Ця доктрина втілюється через різні форми в концепціях виховання, яке концентрується на створенні умов для всебічного й вільного розвитку особистості з урахуванням її індивідуальних потреб, пропозиції гідних поширення різноманітних інтерпретацій системи цінностей [7, с. 52—53].

Більшість польських педагогів схиляється саме до останньої з названих доктрин, яка, на їхнє переконання, володіє можливостями для формування вільної людини, котра не залежить від зовнішніх факторів, характеризується підприємливістю, ініціативністю, тобто повноцінного суб'єкта і свого життя, і своєї діяльності.

Серед стратегічних цілей та структурної перебудови системи освіти, що набули віддзеркалення в освітній політиці Польщі, пріоритет належить:

- інтеграції системи вищої освіти в загальноєвропейську освітню систему (розробка Додатку до диплому, розробка і впровадження системи кредитів, підвищення якості освіти, подальший розвиток двоступеневої системи освіти, зростання студентської мобільності, розвиток програм лекцій іноземними мовами);

- підвищення кількості фахівців з нових напрямів науки (відкриття нових спеціальностей і факультетів, зокрема за такими спеціалізаціями, як бізнес, менеджмент, фінанси, банківська справа, право, страхування);

- профілювання і диверсифікація середньої освіти (створення різних за термінами навчання форм середньої школи — шестилітня початкова школа, трілітня гімназія, трілітній профільний ліцей, дворічне професійне училище і дворічний ліцей підвищення кваліфікації);

- диверсифікація вищої освіти, перехід до багатоступеневої підготовки (класичні університети, спеціальні вищі навчальні заклади, професійні вищі школи) [13].

Головними принципами, що покладаються в основу державної освітньої політики Польщі, визначено:

- принцип усезагальності освіти, що набуває прояву в її демократизації, повній реалізації права на освіту (дошкільну і повну середню). Цей принцип також передбачає безкоштовність освіти хоча б на рівні "основних програм", а також надання молоді соціальної допомоги в реалізації права на повноцінну освіту;

- принцип наступності пов'язаний з відсутністю будь-яких перепон під час переходу з одного на-

вчального закладу до іншого, узгодженістю навчальних планів і програм із розвитком шкільної і професійної орієнтації;

— принцип безперервності освіти ототожнюється із розвитком навчально-виховних закладів, загальною доступністю форм і засобів навчання; навчання в школі — складова безперервної освіти;

— принцип єдності та диференціації системи освіти означає єдність цілей виховання і базового змісту освіти, що гарантує всім доступ до школи вищого ступеня, загальний для всіх "програмовий мінімум" і диференційований додатковий зміст освіти для різних груп учнів;

— принцип широкого профілю освіти передбачає заміну вузькопрофільного навчання широкопрофільним, яке забезпечує швидко перекваліфікацію робітників і мобільність;

— принцип різнобічного інтелектуального, психічного, суспільно-професійного і фізичного розвитку учнів зумовлений кінцевою метою навчально-виховної роботи, в школі — вимогою всебічного розвитку особистості;

— принцип виховання працею і для праці передбачає наповнення всього навчально-виховного процесу проблематикою праці, політехнізму, професійними знаннями і вміннями, що відповідають етапу і типу освіти, проблемам шкільної і професійної орієнтації;

— принцип широкого діапазону освіти і виховання, а також гуманізація освіти передбачають оновлення системи освіти в умовах, коли школа втратила монополію на освітні послуги. Згідно з цим принципом "школа завтрашнього дня" має розвивати широку систему самоврядування, яка забезпечує суб'єктність учителів та учнів, залучення батьків і громадськості до виховного процесу, відкритість до співробітництва з системою позашкільної освіти і виховання;

— принцип гнучкості освіти та її реформування є протилежністю постійності та уніфікації навчальних програм, стабільності організаційних структур, методів і форм навчання. Він передбачає здатність навчально-виховної системи адаптуватися до змін, що мають місце в суспільному житті, економіці, культурі і способі життя, в науково-технічному прогресі;

— принцип державності, самоуправління та соціалізації освіти передбачає участь держави у фінансуванні та управлінні основними формами діяльності шкіл і навчально-виховних закладів; соціалізацію школи і всієї системи освіти шляхом залучення громадських організацій та інститутів до розробки цілей і завдань освіти, управління освітою і контролю за нею, створення матеріальних умов, які забезпечують ефективне функціонування освіти;

— принцип науковості та економічності освіти передбачає, що рішення, які ухвалюються з питань розвитку освіти, є оптимальними та ефективними з педагогічного, суспільного та економічного поглядів, оскільки система освіти є не лише одним із елементів соціальної програми держави, а й фактором її економічного та суспільного розвитку [14, с. 38—40].

Принципи, розроблені польськими фахівцями з урахуванням як світових тенденцій розвитку освіти, так і з урахуванням потреб Польщі та економічних можливостей польської держави, набули втілення в "Законі про систему освіти", кінцева редакція якого була прийнята в січні 1999 р. [16].

Щодо пріоритетів у сфері впливу вищої освіти на основні соціально-економічні структури суспільного життя, до них віднесено:

— децентралізація управління і розширення автономії вищої школи;

— створення умов для залучення позабюджетних коштів для надання різних послуг;

— розподіл ВНЗ по території Польської Республіки [1].

Основним законом, що визначає принципи, на яких базується освіта Чеської Республіки, є Конституція, в Чартері фундаментальних прав і свобод якої визначено такі, як:

— кожен має право на освіту. Період обов'язкового навчання встановлений законодавством. Громадяни мають право вільно обирати освіту в молодшій і середній школах залежно від здібностей, також і у сфері вищої освіти;

— кожен має право вільно обирати заняття і професійну кар'єру [15].

Основним документом, що дає змогу познайомитися зі станом і перспективами освітньої політики Чехії, є "Національна програма розвитку освіти в Чеській Республіці", затверджена міністерством освіти, молоді і фізичної культури в 2002 р. [9]. Цей документ створено внаслідок аналізу та оцінювання чеської системи освіти, який здійснювався чеськими і зарубіжними спеціалістами. Мета Національної програми розвитку освіти полягає в утвердженні освіти пріоритетною галуззю соціально-економічного розвитку Чеської Республіки, яка має впливати на суспільство і виступати критерієм оцінювання людських здібностей та їхніх життєвих досягнень.

У Програмі подано визначення поняття "освіта" як суспільного явища, яке може сприяти мобільності в суспільстві, вирівняти життєві можливості, обмежити витіснення на межу суспільства груп людей, котрі перебувають у складних обставинах, сприяючи тим самим стабілізації ситуації.

За словами Н. Бондарчук, відповідно до освітньої стратегії Чеської Республіки державна політика у галузі освіти становить один з пріоритетних напрямів розвитку громадянського суспільства, що орієнтується на задоволення різноманітних освітніх потреб громадян і регулюється державою в інтересах як усього суспільства, так і кожного окремого індивіда [2]. У період реформування системи освіти в цій країні здійснено розмежування функцій органів управління освітою на загальнодержавному, регіональному і місцевому рівнях, а також на рівні адміністрування окремого навчального закладу. Розроблено механізми, які в рамках обов'язкових правил і спільних цілей стимулюють ініціативу і вимагають діалогу й згоди громадян, диференціюють та виважують компетенції всіх органів управління: центральних органів влади — визначати правила; регіональ-

них органів освіти — координувати діяльність закладів освіти з усіх напрямів діяльності та проводити моніторинг освітньої діяльності, а навчальних закладів — застосовувати свою творчу ініціативу на засадах автономії та адміністрування. З огляду на це уточнено поняття "державне управління освітою", під яким розуміється процес регулювання державою освітньої діяльності, що поширюється на всі прошарки населення і створює умови для задоволення освітніх потреб кожного громадянина згідно з його здібностями, вимогами і потребами, а також із суспільно-економічними вимогами і потребами країни.

Про політику держави у сфері освіти дає уявлення й Програма-декларація уряду Чеської Республіки, затверджена у 2005 р. [11], в якій сформульовані наміри уряду щодо реформування системи освіти в напрямі творення інтегрованої і відкритої системи, що гарантує освіту протягом усього життя. Для досягнення високої якості освіти заплановано постійне оцінювання продуктів освітньої системи. Особлива увага приділяється розвитку ключових компетенцій і ноу-хау, стимулюванню інформації і громадської грамотності, а також вивченню іноземних мов.

Характерні для Угорщини трансформації, полягають в орієнтації державної політики на розвиток і піднесення освіти. На вирішення цих завдань спрямовувалися такі нововведення, як розширення системи державної шкільної і вищої освіти, формування нового середнього класу, запровадження соціальних технологічних змін, викликаних наданням зразків різних способів споживання.

Розширення освітніх послуг з боку вищої освіти припадає на час зміни політичної системи, що розпочалася на початку 1990 рр. Як наслідок, уже до кінця тисячоліття кількість студентів у системі вищої освіти збільшилася в чотири рази. Одночасно з розширенням освітніх послуг зростала і чисельність тих, хто вносить плату за своє навчання, порівняно з тими, хто отримує державні субсидії. Паралельно з цим спостерігалось посилення залежності студентів від ринкової економіки: розширення системи вищої освіти збіглося з посиленням ролі ринкових відносин, тоді як держава втрачала свою роль [5].

Загалом система освіти в Угорщині — це система інститутів, тісно пов'язаних з громадським управлінням. Стандарти дії місцевої влади справляють потужний вплив на якість громадської освіти, тому якість громадського освітнього управління на місцевому рівні постає головною стратегією угорської освітньої політики. Унаслідок цієї унікальної ситуації регіональний рівень не відіграє суттєвої ролі в управлінні, але його участь покликана посилити бюджетну політику з підтримки асоціацій місцевих управлінь, розроблених для стимулювання утилізації ресурсів [3].

Реалізація освітньої політики в Угорщині ґрунтується на врахуванні таких основних положень:

— освічене й висококваліфіковане населення є передумовою соціально-економічного добробуту держави;

— освіта відіграє виключну роль у наданні людині знань, вмінь і навичок, необхідних для ефектної участі в громадському та економічному житті країни;

— якісна освіта значною мірою підвищує шанси на гарну роботу з належним заробітком;

— високоосвічених людей мало хвилюють тенденції безробіття, тому що завдяки освіті людина зазвичай стає більш привабливим трудовим ресурсом [10].

Проведений нами аналіз змісту та основних напрямів державної освітньої політики країн Вишеградської групи засвідчує, що в кожній з них цим питанням надається велика увага. Однак рефлексія наявного там досвіду має відбуватися в дещо незвичному аспекті. Його вивчення необхідне не для запозичення чи адаптації до умов сучасної України, а для кращого розуміння власної ситуації і вироблення способів самостійного вирішення освітніх проблем як провідного напрямку національної державної політики в галузі освіти.

У зв'язку з цим пошлемося на застереження Ш. Монтеск'є з приводу того, що навіть найдосконаліші закони доречні й ефективні не скрізь і не завжди. Копіювання без глибинного засвоєння сутності тієї культури та інтелектуальної традиції, котрі створили ці форми і підтримують їх життєздатність, призводить до не передбачуваних наслідків [8]. Розвиваючи наведену тезу, видатний російський філософ В. Ерн зазначав, що в кожного народу є внутрішній темпоритм світосприйняття й світотворення, тому всі запозичення з інших культурних обширів підуть на користь лише тоді, коли перебуватимуть у гармонії з цією внутрішньою інтенцією або принаймні не суперечитимуть їй, не заперечуватимуть її, не входитимуть з нею у резонанс [4]. Відтак, немає альтернативи обережності під час цивілізаційних запозичень.

ВИСНОВКИ

Проведений нами аналіз наукових джерел дав змогу констатувати, що у трансформаційних процесах, що мають місце в країнах Вишеградської групи, важливе місце належить державній освітній політиці, в рамках якої здійснюються пошуки найбільш привабливих для громадян і суспільства загалом доктрин і концепцій організації освітньої парадигми, визначаються стратегічні цілі, побудова та механізми управління системою освіти, розробляються принципи, що покладаються в її основу і мають забезпечити функціонування освіти як провідного ресурсу соціально-економічного й науково-технічного розвитку цих країн на шляху їх інтеграції в єдиний Європейський освітній простір.

ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Напрямами подальших досліджень у контексті державної освітньої політики можуть бути аналіз стратегічних документів з питань розвитку освіти та напрямів модернізаційних процесів у сфері освіти.

Література:

1. Андреев В.И. Реформы высшего образования в постсоциалистических странах Европы на рубеже веков / В.И. Андреев, В.А. Степанов. — Мн.: НИО, 2000. — 96 с.
 2. Бондарчук Н.О. Державна політика Чехії в галузі освіти: стан і тенденції розвитку: автореф. дис. ... канд. наук з державного управління: спец.: 25.00.02 "Механізми державного управління" / Бондарчук Н.О. — К., 2008. — 20 с.
 3. Главные исполнительные и законодательные органы по вопросам образования в Венгрии. Исполнительный и законодательные органы на национальном уровне [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.educationsystems.info/item-1196.html>
 4. Эрн В.Ф. Введение в изучение философии / В.Ф. Эрн. — М.: Мысль, 2010. — 128 с.
 5. Калман Г. Исследование и молодежная политика в Венгрии / Габор Калман [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.coe.int/t/dg4/youth/Source/Resources/Forum21/II_Issue_No1/II_No1_Hungary_research_ru.pdf
 6. Клеменчич М. Дорога к дифференциации на примере Словении / Маня Клеменчич [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://ihe.nkaoko.kz/archive/117/1041/>
 7. Люцина Х. Некоторые итоги сопоставительного анализа реформ образования в России и Польше / Х. Люцина // Alma mater (Вестник высшей школы). — 2003. — № 8. — С. 52—54.
 8. Монтескье Ш.Л. О духе законов / [пер. А.В. Матешук] / Ш.Л. Монтескье. — М.: Мысль, 1999. — 73 с.
 9. Национальная программа развития образования в Чешской Республике. — Прага, 2002.
 10. Основные результаты [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.oecdbetterlifeindex.org/ru/countries/hungary-ru/>
 11. Програма діяльності уряду Чеської Республіки — 2005 р. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.vlada.cz/emd/vlada.htm>.
 12. Савина А.К. Польша: образовательная политика государства для XXI в. / А. К. Савина // Педагогика. — 2002. — № 8. — С. 80—88.
 13. Харченко А.В. Основные приоритеты развития образовательной политики Польской республики (1990 — 2004 гг.) / А.В. Харченко // Аналитический обзор состояния международных тенденций развития систем образования. — 2004. — № 9.
 14. Vanach Cz. Polska szkola I system edukacji: przymiane i perspektywy / Cz. Vanach. — Torun, 1995. — С. 38—40.
 15. Constitution of the Czech Republic [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.hrad.cz/en/ustava_cr/index.shtml
 16. Ustawa z dnia 7 wrzesnia 1991 r. — Dz. U. 1999. — N 95. — roz. 425.
- References:
1. Andreev, V.I. and Stepanov V.A. (2000), Reformy vysshego obrazovanija v postsocialisticheskikh stranah Evropy na rubezhe vekov [Higher education reform in post-socialist countries of Europe at the turn of the century] NIO, Minsk, Belorussia.
 2. Bondarchuk, N. O., (2008), "Czech Government policy in education: status and trends", Abstract of Ph.D. dissertation, public administration, Kyiv, Ukraine.
 3. EducationSystems (1997), Glavnye ispolnitel'nye i zakonodatel'nye organy po voprosam obrazovanija v Vengrii. Ispolnitel'nyj i zakonodatel'nye organy na nacional'nom urovne [The main executive and legislative bodies of Education in Hungary. Executive and legislative institutions at the national level], available at: <http://www.educationsystems.info/item1196.html> (Accessed 2 Oct 2013).
 4. Jern, V. F. (2010), Vvedenie v izuchenie filosofii [Introduction to the study of philosophy], Mysl', Moscow, Russia.
 5. Kalman, G. "The research and Youth Policy in Hungary", available at: http://www.coe.int/t/dg4/youth/Source/Resources/Forum21/II_Issue_No1/II_No1_Hungary_research_ru.pdf (Accessed 2 Oct 2013).
 6. Klemenchich, M. (2013), "The road to the differentiation of the example of Slovenia", Journal of International Higher Education, [Online], available at: <http://ihe.nkaoko.kz/archive/117/1041/> (Accessed 2 Oct 2013).
 7. Ljucina, H. (2003), "Some results of the comparative analysis of education reforms in Russia and Poland", Alma mater, vol. 8, pp.52—54.
 8. Montesk'e, Sh. L. (1999), O duhe zakonov [The Spirit of Laws] Mysl', Moscow, Russia.
 9. The National Programme for the Development of Education in the Czech Republic (2002), Praga, Czech Republic.
 10. Better Life Index (2013), The main results. Hungary, available at: <http://www.oecdbetterlifeindex.org/ru/countries/hungary-ru/> (Accessed 2 Oct 2013).
 11. Programme of Action Government of the Czech Republic (2005), available at: <http://www.vlada.cz/emd/vlada.htm> (Accessed 2 Oct 2013).
 12. Savina, A. K. (2002), "Poland: the educational policy of the state for the twenty-first century", Pedagogika, vol. 8, pp.80—88.
 13. Harchenko, A. V. (2004), "Key priorities for the development of educational policy of the Polish Republic (1990 — 2004)", Analiticheskij obzor sostojanija mezhdunarodnyh tendencij razvitija sistem obrazovanija, vol. 9.
 14. Vanach, Cz. (1995), Polska szkola I system edukacji: przymiane i perspektywy [Polish schools and the education system: changes and prospects], Wydaw. Adam Marszalek, Torun, Poland.
 15. Constitution of the Czech Republic available at: http://www.hrad.cz/en/ustava_cr/index.shtml (Accessed 2 Oct 2013).
 16. Sejm of the Republic of Poland (1999), Ustawa z dnia 7 wrzesnia 1991 r. o systemie oswiaty [Act of 7 September 1991 on the education system]. *Стаття надійшла до редакції 27.09.2013 р.*